

PANORAMA ROMANINDA AYDIN MESELESİ

Alev SINAR*

ABSTRACT

The Theme of the Intellectual in the Novel Panorama

Panorama is a novel that tells the story of Turkish Republic until 1950. In this novel Yakup Kadri Karaosmanoğlu, one of the pioneering authors of new Turkey, talks about the phases of Turkish revolution; warns and contrasts in Turkish political, social and cultural life, and dangers to which Turkish revolution is exposed. The writer talks about politicians, religious fanatics, opportunists, immoral, disappointed people and those who believe that they suffer from the system. In this study we have tried to show 1923 and 1950 how Turkish intellectuals had been reflected into this panorama.

A variety of professional intellectuals such as politicians, teachers, journalists and doctors have different thoughts on Turkish revolutions, public life, bureaucracy, Atatürk's death, Second World War and transition to multi-party system in Turkey. Y. Kadri develops his novel within a dualistic plot. He, thus, reflects opposite thoughts in the high social class and tragedy of the intellectual both before and after 1938; intellectuals act in a confused manner having different ideas in their minds. Most of intellectuals lost their enthusiasm about the revolutionary spirit that they had shared during the War of Independence, as time passed on, especially between the years 1923 and 1950. But now they are concerned only with their own interests. Halil Ramiz, who speaks on behalf of the writer, is a real

* Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk-Dili ve Edebiyatı Bölümü

intellectual in that he has a mature personality and can defend his own ideas quite strongly.

Panorama , while trying to establish firmly the principles of Turkish Revolution via intellectuals, comes out as an impressive example pointing to disappointments in practice, and the danger of religious extremism which, even today, persists in Turkey. In sum, Panorama presents social and political processes from the very beginning of Turkish Revolution to 1950's, and the changes in the regards and thoughts of intellectuals in that arduous period.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama* (1953/54) isimli eseri Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'ye kadar geçen dönemi anlatan bir romandır. Eserde Türk inkılâbının safhaları, siyasî, sosyal ve kültür hayatımızdaki endişe ve tezatlar ile inkılâbın maruz kaldığı tehlikeler işlenir¹. "Çeşitli kesimler bu romanda, romanın adına uygun olarak gözden geçirilirler. Politikacılar, gericiler, çıkarıcılar, ahlâk düşkünleri, kendini gadre uğramış sayanlar, inkılâptan beklediğini bulamayarak küsen ve geri çekilenler bu romanda ele alınırlar"². Bu panorama içinde halk ile aydın kesim bir arada yer alır.

Halkın bir bölümü Cumhuriyet'in ilânıyla başlayan yeni hayattan tamamen kendini soyutlarken, bir bölümü yeni hayata uymaya çalışır. Kendilerini modern hayatın dışında bırakanlar çıkarları söz konusu olunca Cumhuriyet'in sunduğu bütün imkânlardan yararlanıp, dini maske olarak kullanan ikiyüzlülerdir. İşgal yıllarında düşmanla bile iyi geçinen Tahincızade Hacı Emin Efendi, laikliğin karşısında olan bu grubun temsilcisidir. Uyum göstermeye çalışanlardan bir kısmı eski alışkanlıklarından bir türlü vazgeçemezler. Yeni hayata intibak etmiş görünenlerden bir bölümü Tanzimatla birlikte görülen alafranga züppe tiplerin devamıdır³. Kendi devirlerinde Batı'nın hayatında revaçta olan unsurlar doğrultusunda yaşamlarını düzenleyenler arasında vurguncu Servet Bey'in kızı Sevim ile gazeteci Fuat'ın kardeşi Semra sayılabilir. Sevim ve Semra *Kiralık Konak*'ın Seniha'sının âdeta Cumhuriyet Türkiye'sindeki örnekleridir. Arsa spekülasyonları, yoksul insanlardan alınan paralarla kurulan kooperatifler ve döviz

¹ Perin C., "*Panorama*'nın Birinci Baskısına Yazılan Önsöz", *Panorama*, Remzi Yayınevi, İstanbul, 1953-1954.

² Enginün, İ., "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Atatürk", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, Genişletilmiş 2. Baskı, s. 486.

³ *Felâhâtun Beyle Rakım Efendi, Araba Sevdası, Şık, Şıpsıvdi* gibi romanlar toplumdaki şekil açısından Batı'yı taklit etmekten öteye geçemeyerek komik ve hazin duruma düşen bu tipleri yansıtan çarpıcı örneklerdir.

kaçakçılığıyla parasına para katan vurguncular da dejenere olmuş tiplerdir. Bir grup insan da memlekette başlayan yeni hayat şartlarının devamlı olduğuna artık kanaat getirmişlerdir. Onlar yolda kalmamak için medeniyet kervanına katılmak gerektiğini düşünürler. Bu grubun içinde yer alan Mansurzade Hüseyin Efendi, Avrupa medeniyetini son hızla giden bir otomobile benzetir. Bu aracı durdurmak mümkün değildir. Ya kenara çekilmek ya da ezilmeyi göze almak lâzımdır. Otomobilin içine binmek ise çok daha akıllıcadır. Ancak makineyi kullanmayı bilmeden içine binmenin pek anlamı yoktur. Hüseyin Efendi'nin bu samimi ve orijinal tarifi yeni Türk Devleti'nde yaşayanlar için üç seçenek olduğuna da işaret etmektedir:

- 1- Bu hayatın dışında kalarak eskiyi sürdürmek
- 2- Yeni hayatın şartları altında ezilmek
- 3- Yeni hayata, kuralları öğrenerek uymak

Cumhuriyet'in ilânından sonra halkın umumî görünüşü bu şekildedir. Toplumda halk tabakasının yanı sıra aydınlar da vardır. Aydın topluma eleştirel gözle bakan, mevcut kurumları, hakim fikirleri ve değer yargılarını sorgulayan kesimdir⁴. Aydın düşünen zekâdır, kendi fikrini kendisi oluşturur. Bilgi üretmenin yanı sıra aydının bir başka fonksiyonu da bilgiyi yaymaktır. Bu çalışmada Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'ye kadar geçen dönemde aydınlarımızın *Panorama*'ya nasıl yansıdığı gösterilmeye çalışılacaktır⁵.

Bürokrat, öğretmen, gazeteci, doktor gibi farklı mesleklere mensup şahıslardan oluşan aydınlar inkılâp, halkın durumu, bürokrasi, Atatürk'ün ölümü, İkinci Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçiş ile ilgili farklı düşünceler ileri sürerler. Yakup Kadri daima tezin karşısına antitez çıkarır. Bu suretle hem toplumun üst tabakasındaki tezat teşkil eden düşünceleri, hem de aydının trajedisini yansıtır.

1- Aydının 1923-1938 Arasını Değerlendirişi:

Aydının örgütleyici ve temsilci olarak siyasi fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonu icra edenler "bürokrat-aydın" olarak tabir edilir⁶. Bürokrat aydınların içinde en önemli yeri halkın temsilcisi olan mebuslar tutar. Seçimle, belirli bir süre için iş başına getirilen bu mebusların büyük kısmı, bu romanda siyasetin içine girdikten sonra önceliği topluma hizmet etmeye değil, kendi menfaatlerine verirler.

⁴ Saybaşı, K., "Münevver-Entellektüel, Aydın", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 157-173.

⁵ *Panorama* romanının yorumu için bkz. Esen, N., "Panorama'ya Bir Bakış", *Türk Dili*, sayı 500, Ağustos 1993, s. 308-316.

⁶ Geniş bilgi için bkz. Saybaşı, K., *a.g.m.*, s. 157-173.

Görünüşleri rahat olsa da kaygılıdırlar. "Fazla kalınlaşmış gövdele-
rini" zorla taşıyor gibidirler. Tavırları ve kıyafetleri birbirini andırır. Halbuki
yaşları, meslekleri ve seçim bölgeleri farklıdır. Kimi emekli vali veya
general, kimi medreseli hoca, kimi köy ağası ya da kasaba eşrafıdır. Fikirleri
farklı olsa da kaygı ve emellerde birleşirler. İçlerinde bazıları itibarlıdır. Bir
kısmı ise sıralarda el kaldırıp indirmenin dışında bir fonksiyona sahip
değildir. Oylama esnasında hatırlanan bu mebuslardan bir bölümü başlarını
sokacak iki odalı ev bulmakta, kış gelince kömür tedarik etmede bile
zorlanmaktadır. Meclisten çıkınca itibarlı mebuslar Karpiç veya Anadolu
Kulübü'ne giderken, ötekileri sıradan bir devlet memuru gibi evlerinin
günlük ihtiyaçlarını temin etmeye koyulurlar.

İtibar sahibi mebuslar ister içki, ister oyun masasında olsunlar asla
eğlenemezler. Çünkü akılları Köşk'ten bekledikleri haberdedir. Sık sık
evlerini arayıp kendileri için bir not bırakılıp bırakılmadığını öğrenmeye
çalışırlar. Bir ikisine beklenen haber gelir. "Beni Köşk'ten çağırıyolar.
Müsaadenizle!" diyerek ayrılan mebusun arkasından ötekiler "melûl melûl"
bakarlar. Birkaç gün veya bir haftadır Köşk'ten haber alamayan vekillerin
hali daha perişandır. Gözlerine uyku girmez. Hele iki-üç ay boyunca
Köşk'ten çağrılmamak tam anlamıyla felâkettir.

Halil Ramiz bu felâkete uğramış talihsizlerdendir. Milliyetçi bir
öğretmenken İzmir'de Atatürk'ün keşfettiği bir genç olan Halil Ramiz,
mebusluğunun ilk dönemlerinde kürsüde parlak konuşmalar yapmış,
muhaleteti susturabilmiş ve her başarısından sonra Köşk'e çağrılıp takdir
edilmiştir. Şimdi ise iltifat görmemesinin nedenini anlayamamaktadır. Oysa
Halil Ramiz'i partililer özellikle Atatürk'ün yanından uzaklaştırmaya
çalışmaktadırlar. Halil Ramiz modernleşme projesinin sadece devletin izin
verdiği kısmının değil tümünün arzulanır bir şey olduğunu anlayan ve
devleti bu konuda sorgulayan bir entellektüeldir⁷.

Halil Ramiz inkılâp kanunlarından çoğunun henüz hayata
geçmediğini, sadece zabıtlarda kaldığını savunur. Cumhuriyet'in ilânından
sonra geçen on yıl içinde fesin yerini şapka almış, sakal ve bıyıklar traş
edilmiş, kadınlar peçeden kurtulmuşlardır. Kadınla erkeği birlikte eğlenmeye
alıştırmak için düzenlenen suareler ve balolar birbirlerini izlemektedir⁸.
Okullarda artık karma eğitim yapılmaktadır. Kadınlar spor müsabakalarına
katıldıkları gibi otomobil hatta uçak kullanabilmekte, paraşütle atlayabil-
mektedirler. Anadolu bozkırının ortasında "bin yıllık" İstanbul şehrinden
"daha mükemmel" bir devlet merkezi kurulmuştur. Demiryolları, vatan
şehirlerini birbirlerine bağlamaktadır. Halil Ramiz, Tanzimatla Cumhuriyet'i

⁷ Geniş bilgi için bkz. Saybaşı, K., *a.g.m.*, s. 157-173.

⁸ Ankara'nın ikinci bölümünde de Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki suare ve balolardan söz
edilir.

kıyaslar. Aynı şekil değişikliği Tanzimatla da yaşanmış, Osmanlı kavuğu fesle değiştirmiş, sakal ve bıyığını devrin Avrupa modasına göre kesip taramış, saçını ensesine kadar uzatmıştır. Batılı tarzda okullar, tersaneler, kışlalar, hastahaneler açmışlar; kızlara okuma-yazma öğretmişler, musiki dersi verdirmişlerdir. Ancak bütün bunlar 50-60 yıl sonra 31 Mart hadisesini veya 23 Ocak 1913'te Kamil Paşa hükümetini düşürmek için ittihatçıların yaptıkları silahlı baskını engelleyememiştir. Bu mukayese Halil Ramiz'i ümitsizliğe sevk eder. Yüzyıllardır ihmal edilmiş Anadolu'yu, buradaki çetin tabiat şartlarını, bakımsızlığı, hastalıklı insanları düşünür. Bu facia sahnelerini görmek için çok uzağa gitmeye gerek yoktur. Ankara yakınındaki Kalaba veya Sincan köylerinin hatta Ankara'nın arka mahallelerinin manzarası böyledir. İnkılâpların büyüklüğü aşıkârdır. Ancak Halil Ramiz ortaya çıkan bu yeni eseri "tepesi yerde, temelleri havada ve her an devrilmek tehlikesi içinde bir Ehram"(s. 45) şeklinde değerlendirir⁹. Bu fikri, roman boyunca değişmez. Halil Ramiz'in bağımsızlık mücadelesinden henüz çıkmış bir kadronun asırlar boyunca kemikleşmiş olan bir yaşam tarzını bu kadar kısa sürede değiştirmesini ikinci plâna attığı ve eksikliğine işaret ettiklerinin zamanla gerçekleşebileceğini göz ardı ettiği görülmektedir. Fakat Yakup Kadri, Halil Ramiz'in bu değerlendirmesinden itibaren romanda her fırsatta vurguladığı bir gerçeği de işaret etmektedir. İnkılabın projesi Atatürk'e aitse de uygulayanlar başkalarıdır. Problem uygulayıcı konumunda olanların yanlış tutumlarından kaynaklanmaktadır. Uygulamadaki hatalar, ihmalkârlıklar, kayıtsızlıklar ve menfaatperestlik özellikle romanın ikinci bölümünde daha kuvvetle hissedilir.

Mebus Neşet Sabit ise inkılâbın prensiplerinin kanunlaştığını, sağlam temeller üstüne yeni ve ileri bir cemiyet kurulduğunu düşünür. Ona göre bunun alt katında bazı "fosiller" varsa da onların hiçbir yankı uyandırması mümkün değildir. Neşet Sabit'in "fosiller" olarak tabir ettiği kitle yine eserin ikinci bölümde Türkiye'yi tehdit eden büyük bir tehlike olarak ortaya çıkacaktır.

Halil Ramiz inkılâptan etkilenenler üzerinde de düşünür. O, halkın yöneticileri bilinçli olarak seçmediği, bu yüzden onları yönlendirmek gerektiği kanaatinde: "Bu vilâyetin halkı ne zatîlilerini, ne de bendenizi severek, isteyerek seçmiştir. Hatta bizi ilk seçişinde ne çeşit insanlar

⁹ Karaosmanoğlu, Y.K., *Panorama*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1987, 3. Baskı (Alıntılar bu baskıdandır). Yakup Kadri, *Sonsuz Panayır* dolayısıyla Halide Edib'e gönderdiği mektupta da aynı düşünceyi ifade eder: "Bundan onbeş yıl evveline kadar RASYONEL bazı inkılâp metotlarıyla -kendimize rağmen- ayağa kalkabileceğimizi umuyordum. Şimdi, bu devrin de geçmiş olduğunu, bu devrin de Tanzimat ve Meşrutiyet hareketleriyle beraber bir daha geriye dönmek üzere göçtüğünü veya göçmekte olduğunu görüyorum" (Enginün, İ., "Yakup Kadri ve Halide Edip", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, Genişletilmiş 2. Baskı, s. 106).

olduğumuzun bile farkında değildiler. Farkına vardıktan sonra da bize hakiki temsilcileri gözüyle baktığına, bizi benimseyip bağrına bastığına ihtimal veremem. Bu halkı kendi arzu ve temayüllerine bıraksan, bilir misin, Büyük Millet Meclisi'ne kimleri gönderirdi? Hani şu bizim İl Parti Başkanı Tahir Bey'in şapka giymemek için itikâfa çekilmiş bir babası varmış; işte tam onun gibilerini gönderirdi"(s. 61). Bu düşünceler ışığında Halil Ramiz bir belediye başkanlığı seçimine müdahale eder. Bu yerel seçimin hikâyesi yerel yönetimi ve inkılâbı benimsetmekle yükümlü olanların tavırlarını yansıttığı gibi mebusların halkla temasının engellenmesini göstermesi bakımından da çarpıcıdır.

Bu vilâyetin yönetiminde en üst kademede görev yapan vali İhsan Turan, Türk Ocakları'ndan yetişen milliyetçi düşüncelere sahip bir yönetici olarak işe başlamış; halkın gözünde medenî hayatı somutlaştırabilmek için konağı andıran büyük bir yapıyı valilik binası olarak inşa ettirmiştir. Halk arasında binaya gereksiz masraf yaptırdığı, yol parasına aldırılmayarak Ankara'dan ustalar çağırdığı, mobilyaları Avrupa'dan getirttiği söylenmektedir. Bu yüzden itibarı da sarsılan İhsan Turan'a "lüküs vali" adı takılmıştır. Valilik binasının yanı sıra lokantası, büfesi, oyun odaları, sahnesi, dans ve konferans salonları olan batılı tarzda bir de klüp açmıştır. Birkaç memur ve öğretmenin dışında itibar eden olmasa da, kulübün ayakta durabilmesi için hükümetin maddi desteği gerekse de vali günün birinde asrî hayata alışılır düşüncesiyle kulübü kapatmaz. Çoğunluğun vakit geçirmek için hâlâ kahveye veya sinekten geçilmeyen aşhaneye gitmesini görmezden gelir. Bu vali, halkın temel ihtiyaçlarını düşünmeyen ütöplast bürokrat aydının temsilcisidir. O, mütareke yıllarında modern köyler kurmayı düşünmüş, kaymakamlık yaparken de dans ve konferans salonlu klüpleri bu maksat için açmıştır. Halkın elzem bir çok ihtiyacı dururken bu klüpler için harcanan para, Halil Ramiz'in vurguladığı kopukluğu teyit etmektedir. Halil Ramiz'in heyecanlı bir üslupla anlattığı kapitülâsyonlardan, yabancı devletlere bağımlı olmaktan kurtuluşumuz, ekonomide kalkınma hamleleri gibi konular halka bir şey ifade etmez. Onlar günlük hayatları, geçim sıkıntıları için pratik ve somut çözümler isterler: "Sen neler sayıklayıp duruyorsun, efendi? Hele bir gözlerini aç da etrafına bak.(...) Biz ne düşünüyoruz, sen neler söylüyorsun? Güzel lâflar ettin, âlâ biz de alkışladık. Fakat lâfla peynir gemisi yürümez. Yok "milletçe kalkınma", yok "Kurtuluş Savaşı", yok "kapitülâsyon devri", bunların bizim biricik kaygımız olan bağlarla münasebeti ne?" (s. 58)

Valilik konutu ve klüp sadece mebusların ziyaretleri esnasında işe yarar. Mebuslar temsil ettikleri kitleden kendilerini soyutlarlar. Sözde bölgedeki sorunları dinlemek için gelmişlerdir. Ancak tatil yapıp, valinin icraatını dinlemekten seçmenlerin ve bölgenin dertlerine bir türlü sıra gelmez. Gerçi mebuslar her gelişlerinde sözü geçen şahısların, belediye başkanının davetlerine, halkevindeki mutad toplantılara katılırlar. Fakat vali

her yerde onlardır. Mebuslar bir türlü valinin nüfuzundan kurtulamazlar. Bu yüzden de şehrin asıl problemleri mebuslara duyurulamaz. Aslında mebuslar durumun farkındadırlar. Ama menfaati hizmete tercih ederler.

Vilâyetteki parti tabanını oluşturan gençler görevini yerine getirmeyen belediye başkanını değiştirmek isterler. Şahsi menfaatini ön plânda tutan parti il başkanı ve vali konuyla ilgilenmeyince mebuslardan medet umarlar. Şehrin pisliği, bakımsızlığı ve yaşanmaz halde oluşu herkesi canından bezdirmiştir. Gençlerden biri, fırsatını bulup meseleyi Halil Ramiz'e açıp yardım ister. Halil Ramiz ve Neşet Sabit, Anadolu'daki geri kalmış şehirleri Avrupa'daki benzerleri seviyesine çıkarmayı hedefleyen bir doktorun belediye başkanı seçilmesi için ön ayak olurlar.

Halil Ramiz belediye başkanlığı seçiminde hile yapıldığını duyunca bunu "tepeden inme" olarak vasıflandırdığı inkılâbın köksüzlüğüne bağlar. Neşet Sabit ise yerel seçimle ilgilenmelerinin bir hata olduğu fikrine kapılır. Ona göre belediye seçimi inkılap davası değildir. İnkılâp sadece soyut fikirlerden ibaret olmayıp, bunun bir de "politika ve taktik yönü" vardır. Politikada da esas olan "elastiklik"tir. Bundan sonra, Neşet Sabit'i rüzgârın esişine göre yönünü tayin eden bir bürokrat haline geldiğini görürüz¹⁰.

Halil Ramiz, bir kaza merkezinde baş gösteren siyasi bir buhranı tetkike memur edilmek suretiyle parti tarafından oradan uzaklaştırılır. Yapılan seçim kanuna aykırı bulunup fesh edilir. Bir emekli albay belediye başkanlığına getirilir. Halil Ramiz ise her şeyden habersiz Yanyalı Fazlı Bey ile Atıklar köyü arasındaki mera davasını soruşturmaktadır. Bu sefer de kaymakam-hakim ve parti erkânı "onu âdeta ablukaya alırlar ve kimseyle görüşmesine fırsat vermezler"¹¹. Ancak Halil Ramiz bir tesadüf eseri karşılaştığı avukat Kenan Bey'den gerçeği öğrenir ve raporunu bu bilgiler doğrultusunda düzenler. Yanyalı Fazlı Bey, Ankara'da yüksek mevki sahibi olan bir tanıdığı sayesinde haksız yere pek çok mal ve mülke el koymuş, bununla da yetinmeyerek partinin yönetici kadrosunda yer almayı başarmıştır. Siyasi mevkiini kullanarak halkı haraca bağlamıştır. Fazlı Bey yüzünden üç kaymakam ve birkaç memur görevlerinden alınır. Halk bu durumdan rahatsız olduğu gibi Fazlı Bey'in bozuk Türkçesi, evinde işgal zamanlarını hatırlatan Rumca'nın konuşulması, hizmetine Türkçe bilmeyen Arnavutları alması da aleyhinde kamuoyu oluşmasına yol açar. Fazlı Bey'in, Atıklar köyüne ait bir merayı, işgal sırasında işgal kuvvetlerinin baskısıyla, bir Rum köyü olan Kozak'a bırakılmasını delil göstererek Atıklar'in elinden

¹⁰ Bu romandaki Neşet Sabit, yazarın 1934 tarihinde yayınlanan *Ankara* adlı romanında idealist bir aydındır. Ne yazık ki günlük politika ve şahsi çıkarlar *Ankara* romanının idealist/ülkücü kahramanını dejenere etmiştir.

¹¹ Abdülkadir, H., *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1993, s. 247.

almaya çalışması bardağı taşıran son damla olmuştur. Fazlı Bey, aslında kendisine ait bir araziye sınır olan bu merayı kanunları kullanarak ele geçirmeye çalışmaktadır.

Halil Ramiz, Ankara'ya dönünce parti genel sekreteri tarafından çağrılır. (Genel sekreter belediye seçiminin onun teşvik ve tesiri ile yapıldığını, partinin mahallî işlere doğrudan doğruya karışmaması gerektiğini söyler ve Halil Ramiz'i vatandaşlar arasında huzursuzluğa yol açmakla suçlar. Ayrıca partinin azılı muhalifi olarak nitelendirdiği Avukat Kenan'ın sözüne inanarak Fazlı Bey meselesi hakkında düzenlediği raporun gerçeği yansıtmadığını iddia eder. Bu gözdağı Halil Ramiz'i korkutmaz. Konuyu parti grubuna intikal ettireceğini belirterek, parti merkez heyeti azalığından istifa eder. Diğer mebuslar da Halil Ramiz'in gençleri kışkırttığını savunurlar. Onlara göre Halil Ramiz'in yerel seçimlere karışmasının nedeni, son seçimlerde en az oy alan mebus olarak yönetimden intikam almak istemesidir. Zira mebuslar seçilmelerini seçmenlere değil kendilerini seçtirenlere borçludurlar. Bunu bir mebus şu cümleyle ifade eder: "(...) biz her şeyi şeflerimize medyunuz ve yegâne mesnedimiz onların itimadıdır"(s. 139).

"Dikkafalılığı, doktirinciliği, titizliği" ve sözünü esirgememesi yüzünden yönetimin gözünden düşen Halil Ramiz tuzağa düşürülmüştür. Onun iftiraya uğradığını pek iyi bilen Neşet Sabit ise uzun zamandır beklediği bakanlık koltuğunu kaybetmemek için sesini çıkarmaz. "İkbale ulaşmak hırısı" ile dolu Neşet Sabit hedefine ulaşmak için her yolu mübah sayan bir politikacıdır. Halil Ramiz dürüst ve tavizsiz bir politikacı olarak, bu meselenin unutulmasını beklemek yerine üstüne gider. Parti divanının toplanmasında ısrar eder. Önce çevresindeki partililer ondan uzaklaşır. Toplantı isteğinin kabul edildiğine dair bir haber de gelmez. Bunun üzerine Halil Ramiz ilk grup toplantısında konuşmayı, hiç olmazsa kürsüde müdafaayı düşünür. Ancak bürokratik bahanelerle kendisine söz hakkı verilmeyeceğinin de farkındadır. Başkan, şahsına ait bir mesele ya da parti iç tüzüğü hakkında konuşmak isteyen Halil Ramiz'i gündemde böyle bir madde olmadığı gerekçesiyle reddedebilir. Ve diğer mebuslar da onu destekleyebilir. Eğer konuşma hakkı tanınırsa bu defa da genel sekreter kendi izni olmadan bu talepte bulunduğu için, partinin disiplin anlayışını bahane ederek kürsüye çıkmasını engelleyebilir. Zaten istifa hadisesi abartılı bir şekilde Atatürk'e aktarılmıştır. Halil Ramiz politikada hissi ve fevri davranışlara yer olmadığını ve her adımın çok iyi düşünülerek atılması gerektiğini bu acı tecrübe neticesinde öğrenir. İstifa ettiği için pişman olur. Politik mücadele gözünü yıldırrır.

İnkılâbı değerlendiren bir başka aydın da Diyarbakır Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapan Ahmet Nazmi'dir. Romanın başında Ahmet Nazmi büyük şehirle Anadolu arasındaki farka bizzat şahit olan öğretmen-

aydın tipinin temsilcisidir¹². Ahmet Nazmi'nin trajedisini okul arkadaşı olan İzmir Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit yazdığı mektuplardan öğreniriz. Bu mektuplarda gençlerin memleketin iktisadî, politik ve idarî meseleleri hakkında düşündükleri yer alır. Her ikisi de yurt dışında tahsil görmüş, ideal sahibi, inkılapçı gençlerdir. Biri daha Cumhuriyet öncesinde ekonomik açıdan rahat bir durumda olan İzmir'de¹³, diğeri ise tarihi bir kültür merkezinde yaşamaktadır. Ahmet Nazmi, "Haşim'in şiirlerini okuyarak Dicle kıyılarında gezer ve şehir surlarının taşıdığı tarihi değerleri düşünerek yalnızlığını gidermek ister"¹⁴. Diyarbakır'daki tarihi hiçe sayan belediyecilik anlayışı ve sefaleti görünce inkılabın "plânsız, teşkilatsız ve tekniksiz" yapıldığı; emirlerle kafaları değiştirmenin mümkün olmadığı görüşüne varır. Diyarbakır'da hiçbir şey değişmemiştir. (Genel müfettiş halkı batılı hayata alıştırmak için misafirlerini akşam yemeğinde smokin ile karşılar. Lisenin müdürü ise okulda "ökçesiz terliklerle" dolaşır. "Ahmet Nazmi'ye göre ikisinin hatası birdir"¹⁵. Ahmet Nazmi, Anadolu ile İstanbul arasındaki ortak ateşin Milli Mücadele'den sonra söndüğünü fark eder. Ona göre bu ateşi bürokrasi söndürmüştür. Mazi kökünden tasfiye edilemediği ve kadrolar tam anlamıyla oluşturulamadığı için topluma tezatlar hakimdir: "Bu ateş, Kemalist Türkiye'nin anahtarlarını Babîâlî tembelhanesinin bekçileri eline teslim ettiğimiz gün sönmüştür. O uğursuz ve fosil müessesenin dalkavuk izzetlileri, idarei maslahatçı saadetlileri, mankafa devletlileri aramıza katıldıkları (...) devlet, hükümet makamlarının, hatta Meclis ve Parti teşkilatının başına geçtikleri andan itibaren bence artık bir inkılap rejiminden bahsetmemize imkân kalmamıştır. Çünkü, hareket düşmanı, bunak bir bürokrasinin kanunları, nizamları, idare usulleri, bunlar vasıtasıyla bütün o dinamik inkılap prensiplerinin eline ayağını kısıkıvrak bağlamıştır. Bu köhne *mevzuat* ile Anayasa hükümleri birbirine o kadar zıttır ki, millet kendisini âdeta bir labirent içine girmiş gibi hissediyor; bu dolaşık çıkmazın dehlizlerinde şaşkın ve perişan dolaşıp duruyor"(s. 121).

Cahit Halit, Ahmet Nazmi'nin bunalımını fark ederek, ümitsizliğe kapılmamasını telkin eder. Ona Ziya Gökalp'i örnek gösterir. İki arkadaş memleketin geriliği fikrinde birleşirler. Ancak Cahit Halit, aydının aradığı muhiti kendisinin oluşturması gerektiğini savunur: "Eğer Mustafa Kemal'in açtığı çığırda yürüyen sen ve ben yaştaki, senin ve benim kafamdaki gençler omuzlarına aldıkları tarihi mesuliyetin mehabetini teker teker hissetmemişler ve yüreklerinin azmini buna göre bilememişlerse, pek tabiidir ki birtakım

¹² Geniş bilgi için bkz. Bilgin, N., "Toplumdan Sosyal Sisteme Entellektüeller", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 189-204.

¹³ Geniş bilgi için bkz. Toprak, Z., "Aydın-Ulus-Devlet ve Popülizm", *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*", Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 48-50.

¹⁴ Hayber, A., *a.g.e.*, s. 247.

¹⁵ Hayber, A., *a.g.e.*, s. 247.

prensiplerin formüllerinden ibaret olan kanunlar, valilere, polislere, jandarmalara verilen emirler bence, yedi yüz şu kadar bin kilometrelik bir geniş ülkenin yeni baştan kurulması ve on sekiz milyonluk bir milletin yekpare bir blok halinde harekete getirilmesi manâsını ifade eden Kemalist inkılâbını yürütüp başarmaya kâfi gelmez.

Nice çetin zorluklarla tıpkı bir harp meydanında gibi, savaşıacaksınız, boğuşacaksınız. Dişinle, tırnağınla didişeceksin. Bazen ölesiye yaralanacaksın. Fakat bir an umutsuzluğa düşmeden, bir kere "Uff!" demeden kavgana devam edeceksin. Yoksa, Türkiye'nin yüz elli yıldan beri dördüncü ve sonuncu olarak giriştiği bu kurtuluş ve kalkınış hamlesi de kendisiyle beraber tarihin uçurumuna yuvarlanıp gider" (s. 111-112).

Görüldüğü gibi inkılâbın idealist gençlere ihtiyacı vardır. Ancak onlar sayesinde inkılâbın prensipleri halka tanıtılıp benimsetilebilir. İslâmi ve geleneksel bir dünya görüşüne sahip olan halkı, yani temeli değiştirmenin sorumluluğu aydınların sırtındadır. Onların çizgisi de bellidir; Milli Mücadele ruhuyla hareket ederek hürriyet ile istiklâlî eş görüp, Türk milletini Batı ile aynı düzeye getirmekle yükümlüdürler.

Ahmet Nazmi ise içinden çıktığı halka yabancılaştığını hisseder. Gökalb'in halka doğru prensibini gerçekleştirmek üzere Diyarbakır'dadır. Fakat onlara ileteceği fikirlerin işlerine yarayıp yaramayacağı hususunda tereddütlüdür: "Belki, benim ona vermek istediğim şey ya hiç işine yaramayacak ya da onun için bir zehir olacaktır ve her sözüm, belki onu, yanlış bir yola sevk edecektir. Zira ben, bir vakitler bu halkın içinden çıkmış olmamla beraber ondan o kadar uzaklaşmışım, onun gözle görülmeyen, kulakla işitilmeyen iç âlemiyle o kadar bağlarımı kesmişim ki, sesimin bile oraya kadar erişebileceğine zerrece güvenim kalmamıştır" (s. 214).

"Nasyonal sosyalizm taraftarı"¹⁶ Cahit Halit arkadaşlarıyla birlikte fikirlerini kamuoyuna duyurabilmek için İzmir'de bir dergi neşreder. Amaçları inkılâpları benimsetmek, memleket meselelerini politikanın dışında, bürokratik düşüncelerin üstünde, ilmin ışığında "tahlil ve tefsir" etmektir. Dergi eski zihniyete sahip olanlar tarafından şiddetle tenkit edilir, "millî kalkınma düşmanı", sanayileşme aleyhtarı olmakla veya "komünistlikle" suçlanır. Ancak gençlerden oluşan bir grup, dergiyi desteklemektedir. İnkılâp hareketini yayacak olanlar bu gençlerdir.

Eserdeki bir başka aydın tipi de Fuat'tır. Devlet düşkününü bir ailenin çocuğu olan Fuat da geçirdiği fikir buhranı içinde inkılabı değerlendirir. Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Doğup büyüdüğü muhitten nefret etmektedir. Her şeyi yıkıp, toplumu baştan oluşturmak gerektiğine inanır. Bu hedefe ulaşınca kadar yerinin "ne geçmiş devirlerin anakronik döküntüleri, ne de bu çağın küstah türedileri arasında" olduğunu düşünür. Geçmişe veya hale

¹⁶ Akı, N., *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, İstanbul, 1960, s. 168.

bağlanamayan Fuat, boşluktur. Bu yüzden bir süre için "aydın serseriler" çevresine girmek ister. Kendisini bu çevreye götüreceği düşüncesiyle "basın dünyası"na girmeye çalışır. Fransızca tercüman olarak işe başlar. □alıştığı gazetede Sırpça çevirmeni ondaki fikir kargaşasının boyutlarını arttırıcı bir unsur olur.

Sırpça çevirmen Üsküplü, yoksul, kimsesiz bir gençtir. Fuat, dört ay aynı odada çalışmalarına rağmen onun sesini ilk defa, tarihi roman tefrika eden İdris Hulusi'nin densiz ve seviyesiz sataşması sırasında duyar. İdris Hulusi'nin kendisine azınlık muamelesi yapması üzerine Sırpça çevirmen duygularını ilk defa dışa yansıtır ve "Analarımız, beşiklerimizi hâlâ, bu masallarla sallayıp duruyorlar"(s. 299) cevabını verir. Orayı terk eder. Üsküplü gencin bu tavizsiz hareketini Fuat son derece asil bulur ve hemen gencin peşinden gider. Üsküplü, ona geçirdiği fikir değişikliğini anlatır. Türkiye'ye mutaassıp bir milliyetçi olarak gelmiş ama daha lise öğrencisiyken kendini inancını kökünden sarsan bir çevrenin içinde bulmuştur. Türkiye'ye inkılâp heyecanını yüreğinde taşıyan biri olarak gelmiş olan bu genç, üniversitede de millî kültürden uzak bir eğitim alır: "Biz, daha çocukken iştirdik, Türkiye'de bir inkılâp olmuş, ileri ve halkçı bir rejim kurulmuş (...) ve bunun adına Kemalizm derlerdi (...) hâlâ böyle derler ve buna bütün geri kalmış ve köle milletleri *irtica* zincirinden ve emperyalizm boyunduruğundan kurtaracak bir *hidayet* yolu telâkki ederler.(...) Yani Kemal Paşa'nın bir gün gelip bizi de yabancı cevrenden kurtaracağı kanaatindedir. İşte ben, fakir bir köy imamının oğlu olan ben, gözlerimi dünyaya böyle bir imanın ışığı içinde açmıştım. Oysa ki... Oysa ki buraya geldikten sonra hem bu ışığı, hem de Kemal Paşa'nın izini kaybettim" (s. 301). Yugoslavya'da iken Mustafa Kemal'in peşinden giden bu gencin Türkiye'de bu ışıktan uzaklaştığını itiraf etmesi hazin olduğu kadar düşündürücüdür. Üsküplü genç, devletin yaygın organı olarak geçinen gazeteleri "tecavüzcü, istilâcı" bir milliyetçiliğin propagandasını yapmakla, üniversiteleri de Türk milliyetçisinin kendine has "dünya görüşü"nü yok farzetmekle suçlar. Bu genç, inkılâpları benimsetmek vazifesini yüklenmiş olan şahıs ve kurumlardan bazılarının başarısızlığının da bir örneğidir.

Fuat da tıpkı bu genç gibi ruhi buhran içindedir. O da doğup büyüdüğü bu memleketi yadırgamaktadır. Ancak Fuat ile Üsküplü genç arasında birikim bakımından farklılıklar vardır. Yugoslavyalı genç broşürlerden öğrendiği Marx, Engels ve Lenin'in fikirlerini sabit fikir gibi taşımakta ve uzun monologlarıyla bilgisinin sığlığını ifşa etmektedir. Fuag ise tam bir "kitap kurdu"dur. Tarihi maddecilik ile idealist felsefe hakkında derin bilgi sahibidir. Tercihî idealist felsefe olan Fuat, tarihi materyalizmi savunmaya çabalayan arkadaşının yetersiz bilgisi karşısında materyalizmin bu hazin akıbetini görerek hayıflanır: "*Materialist* tarih görüşünün sonu bu muydu? Aristo'nun *mantığına* karşı o kadar tantanayla göklere çıkarılan

Dialektik'in varacağı hakikat bu muydu? Marx doktrinini denilen o granitten felsefe Eham'ı, şu zavallı genç gibi birtakım mumyalara mahzenlik etsin diye mi kurulmuştu?" (s.309). Fuat, bu genci İdris Hulusi'ye verdiği cevap ve samimi itirafı üzerine şahsiyet olarak değerlendirmiş ve "fikir yoldaşı" zannetmişken bir "robot", bir "makine mahlûkun" karşısında olduğunu görünce hayal kırıklığına uğrar. Bir ruhu ortaya çıkaramadığı, sadece "bilgiçlik taslayan bir ukâla" konumuna düştüğü için üzüdür. Bu hayal kırıklığı için Marx ve Hegel'in fikirlerini mukayese eder. Hiçbir düşünce sisteminin insanın trajedisini ortadan kaldıramadığını zannına kapılır. Kafasındaki kargaşa şiddetini artırır. Her şeyden ümidini keser ve kendisini "yapayalnız" hisseder: "Oysa Fuat, kendini bu dünyada yalnız, yapayalnız; yanmış bir ormanın kenarında ateşten rastgele kurtulmuş, bir kuru ağaç gibi yalnız buluyordu ve bu yalnızlık hissi (...) onun etrafını çevirmekte, onun, dış dünyayla bütün ilişkilerini kesmekteydi" (s. 316-317).

İnkılâba hizmet etmek isteyen bir diğer aydın da Doktor Namık Ahmet'tir. Belediye başkanı seçilemeyen Namık Ahmet inkılâpçı fikirlerinden asla vazgeçmez. Bir doktor olarak son derece enerjik ve heyecanlıdır. Düşüncelerini uygulamaya geçirmek için çabalar ancak hep engellenir. Namık Ahmet öncelikle memleketin nüfus davası üzerinde düşünür. Bununla ilgili geniş, rasyonel sağlık organizasyonları plânlar. Köylünün hâlâ imam nikâhını asıl nikâh olarak kabul etmesini ve dört kadınla evliliğin sürmesini tenkit eder. Valinin bu meseleye bakışı ise şaşırtıcı olduğu kadar yöneticinin inkılâp ruhundan uzaklığını ve kayıtsızlığını göstermesi bakımından çarpıcıdır: "Hem bizim en büyük derdimiz, nüfus meselesidir, dersin; hem de nüfusun artmasına hizmet edenlerin önüne geçmek istersin" (s. 272). Namık Ahmet, Vali İhsan Turan gibi pek çok bürokratin devletin çeşitli kademelerinde görev yaptığını ifade eder ve sorumluluk duygusu taşımayan bu memurları memleketi ve inkılâbı tehdit eden unsurlar olarak görür.

Namık Ahmet yeni bir köy teşkilatına dair proje hazırlar. Projesini meclise göndermeden önce artık bakanlık koltuğuna kavuşmuş olan arkadaşı Neşet Sabit'e anlatmaya çalışır. Neşet Sabit, projeyi dinlememek için elinden geleni yapar. Ancak Namık Ahmet projeyi zorla da olsa ona okumak niyetindedir. İssiz Anadolu'da her biri öbüründen dörder beşer saat mesafede her türlü ulaşım vasıtalarından mahrum köylerin "topografik, ekonomik ve idari bakımdan hiçbir şahsiyetleri" yoktur. Namık Ahmet bu yerleşim birimlerinin kendi hallerine bırakılmalarına karşı çıkar. Bu "ev kümeleri"nin bir araya toplanıp birkaç yüz haneli "komünler", "nahiyeler" teşkil edilmesini teklif eder. Ancak Neşet Sabit bu öneriyi "her türlü tatbik kabiliyetinden" uzak bulur. "Kadastro, bütçe, mevcut köy kanunu, hazırlanmakta bulunan toprak reformu, idari ve mülki mevzuat"ı da plâna engel olarak gösterir. Bürokrasi gelişmeyi engelleyici bir unsur da olabilmektedir. Doktor Namık Ahmet, Neşet Sabit'in bir Amerikalı iş

adamının Ankara hakkındaki projesini nasıl reddediklerini anlatması üzerine kendini tutamaz ve işi zora süren bürokrasi ile hizmet heyecanları sönmüş ön yargılı bürokratları suçlar: "Amerikalının sözünü dinleseydik belki de, çok iyi bir harekette bulunmuş olurduk. *Önce*: Urbanizm bakımından olsun, sıhhat ve rahatlık bakımından olsun, zevk bakımından olsun, ortaya bu kadar *inestetik*, bu kadar *irrasyonel* bir şehir çıkarmak hatasına düşmezdik. *Saniyen* (...) ilk inkılap *ekibimizin* en hamleli unsurlarının arsa *spekülasyonları* içinde yıpranıp gitmelerini önler ve bu suretle *Milli Mücadele* ahlâkının devamını temin etmiş olurduk" (s.277).

2- Aydınların 1938-1950 Arasını Değerlendirmesi:

1938 ile 1950 arası Türkiye için siyasi ve sosyal alanda yeni bir dönemdir. 1938'de Atatürk'ün ölümü, 1939-1945 arasındaki İkinci Dünya Savaşı memleket için iki büyük felâkettir. 1946 ile 1950 arasında da tek partili hayattan çok partili hayata geçişin sancuları yaşanır. Romandaki aydınlardan Halil Ramiz ve Fuat'ın dışında kalanların bu tarihler arasında siyasî ya da sosyal konumlarının değiştiği, bu değişiklik doğrultusunda meselelere bakışlarının da farklılaştığı, hatta 1923-1938 arasındaki düşüncelerine tezat teşkil eden bir hayat tarzını benimsedikleri görülür.

a) Atatürk'ün Ölümü:

Bakış açıları ne olursa olsun bütün aydınlar Atatürk'ün hastalığı ve ölümü karşısında aynı acıyı yaşarlar¹⁷.

Halil Ramiz, "boykotlu" bir milletvekili olsa da ölüm döşeğindeki Atatürk'ü sık sık Dolmabahçe'de ziyaret eder.

Cahit Halit, Atatürk'ün artık bir fert olmadığını, "milletin şahlanan iradesi haline" geldiğini ifade eder¹⁸. "Yeni bir insan örneği" oluşturmayı hedeflediği için Atatürk'ü tanrılardan ateşi çalarak insanlığın hizmetine veren Promete'ye benzetir.

Cumhuriyetin 15. yıldönümünde okunan nutkun Atatürk'e ait olup olmadığı uzun uzun tartışılır. Bu tartışmalar Fuat'a anlamsız gelir. İnsanların Atatürk'ün fikirlerini anlamaya çalışmak yerine hâlâ şekille uğraşmaları Fuat'a azap verir: "Ne manâsız bir bahis (...) İşte on beş yıl hep böyle geçti.(...) Bu nutuk O'nun mu, değil mi? Ha O'nun olmuş, ha olmamış; bundan ne çıkar? (...) bir siyasî vesika mahiyetini taşıyan bu metinde ne

¹⁷ Yakup Kadri'nin romanlarında Atatürk için bkz. Enginün, İ., "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Atatürk", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 474-493.

¹⁸ Yakup Kadri *Atatürk* adlı monografisinde de bu fikri dile getirir: "Bir adam; nasıl bir millet haline girer? Bir millet, kendini bir tek adamda nasıl bulur?" *Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, 4. Baskı, s. 28.

yazılmış, ne çizilmiş, ne okunuyor, ona bakın: Lâkin, geçen yılların bizzat O'nun ağzından çıkmış, memleketin dört köşesine bizzat O'nun sesiyle dağılıp yayılmış hilesiz, katıksız nutuklarını acaba hangi can kulağıyla dinlediler? (...) Ve içimizden kaç kişi O'nun kendine mahsus bir dili, bir üslûbu, bir edası olduğunu ve bu dilin, bu üslûbun, bu edanın bütün bir çağa nasıl damgasını bastığının farkına varabilmişti?"(s.333).

İnkılâptan beklediğini bulamayan Fuat Yol gazetesindeki rejimi tenkit eden yazıları dolayısıyla Emniyet tarafından uzun süre takip edilmiş, sorguya çekilmiş ve bazı kitaplarına el konulmuştur. Soruşturma bittikten sonra da sivil bir polis Fuat'ın peşini bırakmaz. Turgut adındaki bu sivil polisle karakolda tanışmışlar, Turgut kendisini siyasi suçlu olarak göstermiş, ardından da Fuat ile aralarında zorunlu bir arkadaşlık başlamıştır. Hemen her gün Turgut, Fuat'ın yanındadır. Özellikle hükümet aleyhinde konuşarak ya da Lenin'in fikirlerini paylaşıyormuş gibi görünerek tahrik etmek suretiyle Fuat'ın ağzından lâf almaya çalışır. Fuat ise artık değişmiş, Emniyet Müdürlüğünde yaşadığı "acı tecrübeler" onu sindirmiş ve kurnaz olmayı öğretmiştir. Fikirlerini açıkça söylemekten veya aykırı bulduğu fikirleri tenkit etmekten vazgeçmiştir. Artık Fuat siyasî fikirleri dolayısıyla devletin tehlikeli bulduğu bir gazetecidir. Susmak zorunda bırakılan aydını temsil eder. Ancak fikirlerinin kaynağına -ne maksatla olursa olsun- saldırıldığında asla taviz vermez. Atatürk hakkında düşündüklerini öğrenebilmek için Turgut'un sarf ettiği "Seninki bu sefer adamakıllı komaya düştü. Hekimlere göre kala kala birkaç günlük ömrü kalmış" (s.337) cümleleri üzerine kendini tutamaz. Bu ifade onu tiksindirir ve Atatürk'ten bu şekilde söz eden bir şahısla artık görüşmek istemediğini belirtir.

Atatürk'ün cenazesinin kaldırıldığı gün Dolmabahçe sarayının önündeki kalabalık arasında Fuat da vardır. Fuat'ın gözyaşlarını ak sakallı bir ihtiyarın, bir genç kadını teselli için söylediği şu sözleri engeller: "Ağlama kızım, ağlama (...) O, asıl mertebesine şimdi erişiyor" (s.350).

Her hadise üzerinde düşünen Fuat, bu ölümü başlangıç olarak yorumlar. "Askeri dehasına", fikirlerine ve "devlet kurucusu" vasfına hayran olduğu Atatürk'ün ölümü ile gönlünün "bir acayip, bir mistik aşkla" dolduğunu hisseder. "Ferdî ve ailevî hüsrânlarının çoğundan sorumlu tuttuğu" Atatürk'ün asıl başarısının "yapmak" değil "yaratmak" olduğunu idrak eder. Onun inkılâpları etrafında yapılan "beylik edebiyattan" tiksindiği gibi, ölümünü "beylik yas töreni"ne dönüştürmeye çalışanlardan da tiksindir¹⁹. "Romanın müsbet değerlere sahip fakat henüz tam şahsiyetini ve cemiyetteki yerini bulamayan kahramanı Fuat, Atatürk'ün ölüm günü sarayın etrafını saran yüzbinler arasında hayatının en heyecanlı gününü geçirmiştir. Şimdi

¹⁹ Cahit Halit ve Ahmet Nazmi de aynı düşünceyi paylaşır ve cenazenin melodram sahnesi haline dönüştürülmesinden rahatsız olurlar.

onun "yapmak istediği şey, o zaman halktan aldığı bu heyecanı, bu coşkunu kendi zekâsıyla şuurunun süzgecinden geçirerek saf ve şeffaf bir halde ona iade etmek; halkın ruhunda dile getirebilmektir"²⁰. Ancak bunu hiçbir zaman başaramaz.

b) İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye'deki Manevi Boşluk:

İkinci bir Dünya Savaşı tehlikesinin yaklaşması düşünen kafaları ikiye böler. Kimi Almanya'yı destekler ve savaşa katılmamız gerektiğini savunur, kimi yeni bir savaşın Türkiye için felâket olduğuna inanır.

Bu hengâmeli günlerde en sağlıklı düşünenlerden biri Halil Ramiz'dir. Halil Ramiz, "Alman ordularının önüne geçebilecek hiçbir kuvvet" in kalmadığına inananlara Kurtuluş Savaşı'nı hatırlatır. O zamanın Fransa'sı ya da İngiltere'sinin şimdiki Almanya ile aynı güce sahip bulunduğunu, Yunan ordusunun bizden daha donanımlı olduğunu ancak milli vicdanın hepsine galebe çaldığını söyler: "... Hakkından emin ve istiklâline bağlı bir millet, tecavüze uğradı mı, ona saldıran, kendisinden on defa, yüz defa daha güçlü de olsa, her ihtimali, her tehlikeyi göze alarak derhal silaha sarılır. Bu hareketin sonunda yenecek mi, yenilecek mi, aklıdan bile geçmez. (...) ancak bu cins milletlerdir ki yaşamaya lâyıktırlar" (s. 380-381)²¹. Halil Ramiz'in bu gerçeği hatırlattığı şahısların bir kısmı Millî Mücadele'yi bizzat yaşamışlar, fakat ne yazık ki o ruhu kaybetmişlerdir. Hitler'in Stalin ile anlaşip dünyayı eline geçirebileceğini düşünür ve Fransa ile Türkiye arasında imzalanan İttifakı gaflet olarak değerlendirir. Almanya'nın yanında yer almak gerektiğini savunanlara Halil Ramiz bu kez de "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini hatırlatmak zorunda kalır. "Toprak bütünlüğü" ve bağımsızlığa önem veren bir millet olarak "tecavüze, istilâya ve fütuhât hırsına karşı koyanların safında" olmamız gerektiğini vurgular. Kısa bir süre sonra Almanlarla "adem-i tecavüz paketi" imzalandığını işitince şaşırır. Bunu "siyasi bir kapitülâsyon" olarak değerlendirir. Günün şartlarına göre atılan siyasi adımdan rahatsız olur. Oysa Neşet Sabit gibi bazı milletvekilleri "bükemediğin eli öp" diyerek bu kararı destekler, "emlak ve akar sahipleri" ve ticaretle uğraşanlar sevinçle karşılar. İçlerinde Hitler'in İslâmiyeti yücelteceğine inanan gafiller bile vardır²². Halil Ramiz ise Almanya'nın sözüne güvenilmeyeceğini, zaman kazanmak için başka mil-

²⁰ Enginün, İ., "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarında Atatürk", s. 491.

²¹ Ziya Gökalp'de bu fikri Türkçülüğün Esasları'nda vurgulamış, milli kültürü kuvvetli olan bir milletin, medeniyeti yüksek olan bir millete galebe çalacağını ifade etmiştir. Bkz. Türkçülüğün Esasları, Haz. Kaplan M., M.E.B., Yayınları, İstanbul, 1990, s. 42-45.

²² *Yaban*'da da cahil köylü Avrupa denilen "kraliçenin" kendilerini çetelerden kurtarıldıktan sonra Müslüman olacağına inanır (Bkz. Karaosmanoğlu, Y.K., *Yaban*, Milliyet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 183-184). Ancak bu insanların *Panorama*'daki gafillerden farklı bir tarafı vardır. Onlar düşmanla hiç yüzyüze gelmemişlerdir.

letlerle yapılan saldırmazlık paktlarını nasıl yok farzettiklerini çok iyi bilmektedir.

Bu tarihte Ahmet Nazmi ile Cahit Halit'in meslekî konumlara değişmiştir. Ahmet Nazmi İstanbul'a tayin edilmiş, Cahit Halit ise İzmir Dış Ticaret Ofisi'ndeki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır.

Cahit Halit, harp zenginlerini gördükçe azap duyar²³. "Kendini dev aynasında gören" bu zavallıların bütün ülkeyi etkileyecek bir felâketin yaklaştığını göremediklerini belirtir. Ancak bir müddet sonra Cahit Halit'i Almanların tarafını tutan bir Hitler hayranı olarak görürüz. Ahmet Nazmi ise milliyetçi bildiği arkadaşının "küstah hatta emperyalist bir millet tarafından âleme zorla kabul ettirilmek istenen bir sosyal ve politik düsturu" tasvip etmesine şaşırır.

Ahmet Nazmi'nin düşüncesini paylaşan bir başka aydın Fuat'tır. Savaşın patlak vermesi üzerine gazetede Almanya'yı ve onun suç ortağı gördüğü Rusya'yı tenkit eden yazılar yazar. Romanın başından beri arayış içinde olan Fuat artık yolunu bulmuştur. Birbiriyle çelişen ideolojiler arasında bocalamış sonunda şuurlu bir milliyetçi haline gelmiştir. Dünyada cereyan eden hadiseleri "milli bir platform"da değerlendirir. Almanlar'ın yaşamak hakkını elinden aldığı milletleri gördükçe istiklâlî önemini daha iyi anlar. Bu anlayışla vatanına daha candan bağlanır. Fuat, savaş karşısında vatani umursamaz tavır takınan insanları anlayamaz. Onlar kendi başlarının derdine düşmüşlerdir. Sanki yaşanan tarihin dışındadırlar. Basının bir kısmı Almanları, bir kısmı İngilizleri tutmaktadır. Sokaktaki insan ise savaşla alâkadar görünmez. Onlar gittikçe ağırlaşan hayat şartları altında ezilmektedirler, vurguncuların sayısı ise giderek artmaktadır. Yoksul halk, vurgunculara haset etmektedir ki bunların içinde Fuat'ın annesi ve kızkardeşi de vardır. Fuat savaşın, aynı millete mensup fertleri nasıl böldüğünü görür. Bölünme sadece milletin genelinde değildir. Doğrudan doğruya aile de bu olumsuz durumdan nasibini almıştır. Tıpkı Fuat'ın lüks hayat özlemi peşinde sürüklenen kız kardeşine yabancılaştığı gibi aynı ailedeki fertler birbirlerinden uzaklaşmaktadır.

Fuat, ilgisizliği yüzünden halkı suçlamaz. Radyonun Almanya'nın Sicilya'ya girdiğini duyurduğu an, bu haberle ilgilenmeyen insanlarla alay eden Ahmet Nazmi'nin üslubundan rahatsız olur. Zira halkı yönlendirmek aydınların görevidir. Fuat profesyonel bir gazeteci olarak bu hesaplaşmayı yapar ve hem meslektaşlarını hem de basını kullanarak halkı aydın

²³ Huzur'da da bu harp zenginlerinden söz edilir. Halide Edib'in *Panorama*'daki benzer meseleleri ele aldığı *Sonsuz Panayır* adlı romanında da İkinci Dünya Savaşı buhranlarını tüccarların düşündüğünü görürüz. Halide Edib ve Yakup Kadri'nin eserlerindeki benzer temler için bkz. Enginün, İ., "Yakup Kadri ve Halide Edib", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 94-108.

aydınlatmayan devleti suçlar: "Düşünen ve bilen kafalar, ellerinde bulunan en modern yayım vasıtalarından faydalanıp bu halka yaşamakta olduğumuz tarihi günler hakkında hiçbir fikir vermemişlerse, yazarlarımız ammenin ruhunda bu devrin heyecanını uyandırmamışlarsa, suç kimdeydi?" (s. 450). Fuat, kendisini de eleştirir. Yazılarının halka durumun ciddiyetini ve tarihi önemini anlatmada başarılı olmamasını, "halkın şuuruna giden yolu" bulamadığına ya da halkın anlayacağı dille konuşamamasına bağlar. Sokaktaki insanın yoksul hayatını seve seve paylaşır fakat meddah üslûbunu kullanmayı asla kabul etmez. Bu bir "entellektüel kibirliliği" değildir. Sadece meslek onurundan ve fikrin asaletinden taviz vermek istemez.

Memleketin geçirmekte olduğu buhranlar Fuat ile Ahmet Nazmi'yi yakınlaştırmıştır. Fuat ve artık felsefe doçenti olan Ahmet Nazmi beşerî ve millî sorunlar üzerinde tartışırlar. Bu fikir münakaşaları onları daha da olgunlaştırır. Ahmet Nazmi'nin alaycı üslûbu, Fuat'ın ise inatçılığı törpülenir. Dünyanın ve memleketin içinde bulunduğu kaos karşısında kendilerini aciz hissederler. Hele inkılâp kanunlarının ortadan kaldırmaya çalıştığı falcı, üfürükçü ve büyücülerin sayısının giderek artması, üstelik genç aydınların ispiritizma toplantılarına merak duyması memleketteki "manevi bozgun"un had safhada olduğunun işaretidir²⁴. Gizlice faaliyetlerini sürdüren tarikatlar da yaygınlaşmaktadır. Fuat, "gerilikhareketleri meselesi"ni "ideolojik bir mücadele" olarak görür. Kalemimi sert bir üslûpla bu mücadele yolunda kullanır.

Romanın sonunda artık profesör olan ve zengin biriyle evlenip fikirlerine tezat teşkil eden bir hayat içinde yaşayan Ahmet Nazmi'yi, "gulyabaniler" adını verdiği, dini kullanarak taassubu yaymaya çalışanlar konusunda uyarır ve hem aydını hem de devleti bu duruma seyirci kalmakla suçlar: "Muntazam bir ordunun erleri gibi hep bir kılıkta, bir kıyafettedir bunlar. (...) sinsi sinsi Atatürk'ün heykellerine saldırıyorlar; yarın açıktan açığa O'nun yolunda yürüyenlerin kellelerini uçurmaya kalkışacaklardır. Bunu da hissediyoruz. (...) serde bir entellektüellik gururu var. Korkumuzu belli etmek istemiyoruz. (...) Bizden ötede ise, ne tehlikeye karşı tedbir alma iradesi, ne tehlikeyi olduğu gibi görme istidadı... Bizden ötede ise yalnız politika var" (s.571).

Her şeyden önce kitap ve ilim adamı olduğunu ifade eden ve kanun ile polislin bu meseleyi halletmesi gerektiğini düşünen Ahmet Nazmi ne yazık ki Fuat ile aynı acı sonu paylaşır. İkisi de bir tarikatın üyeleri tarafından taşlanarak öldürülürler. *Vurun Kahpeye*'de öğretmen Aliye'yi katleden zihniyeti cumhuriyet de yok edememiştir.

²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanında ispiritizma toplantıları ironik bir şekilde anlatılır.

c) Çok Partili Hayata Geçiş:

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sona erer. Ancak Türkiye'de sosyal hayatı derinden etkileyen siyasi çalkantılar bitmez. Bu sefer de parti tartışmaları baş gösterir.

Neşet Sabit halk partisinden ayrılarak, demokratların arasına katılır. Çünkü eski partide artık ön plâna çıkması mümkün değildir. Oysa kurulacak yeni partide, kendisini ön safa çıkaracak siyasi bir rol üstlenmiştir. Şimdiden her gün basın ondan söz etmektedir.

Halil Ramiz bu dönemde de çizgisini bozmaz. "Bu çalkalanan, yalpa vuran gemi"de kalmayı tercih eder. Halil Ramiz, Neşet Sabit'in belirli bir fikrin değil, devrin adamı olduğunu bilmektedir. Onu asıl şaşırtan bir zamanların idealist doktoru Namık Ahmet'in de Neşet Sabit'e benzemesidir. Namık Ahmet ise partide aradığını bulamamıştır. Partinin içine giren vurguncu ve dalaveracıların ilerleme hamlelerine köstek olduklarına, inkılâp ruhunu donuklaştırdıklarına, prensiplerin yerini şahısların hakimiyetine bıraktığına şahit olmuştur. Aslında bütün bunlardan yıllardan beri Halil Ramiz de şikayetçidir. Ancak "çok partili bir demokrasiye" geçişi erken ve millî birliğe ihtiyaç duyulan tarihî bir dönemde çok tehlikeli bulur. Demokrasinin demagojiye dönüştürülmesinden rahatsız olur: "İşte bu mücadele şimdiden bir sen-ben kavgası halini almış, saç saça, başbaşa bir kör dövüşü şekline girmiş değil miydi? Muhalif ya da muvafık bütün ağızlar birbirine ateş püskürüyordu. Birkaç ay içinde tezyif ve iftira çamurlarıyla lekelenmedik tek isim, kirlenmedik tek alın kalmamıştı. Şeref ve haysiyet sahipleri sokakta görünmekten, sesini çıkarmaktan ürker olmuştu. Bütün köşe başlarını (...) birtakım demagoglar ve şantajcılar tutmuştu"(s.496).

Halil Ramiz'in "manevi yalnızlığı" bu devirde had safhadadır. Kendisini partide de huzursuz hisseder. Arkadaşları, "düşükleri bu badire"ye Halil Ramiz gibi sözünü esirgemeyen partililerin yol açtığını düşünmektedirler. Muhalif parti mensupları da 1946 seçiminin mitinglerinde en çok Halil Ramiz'i karalarlar. Halk partililer, Halil Ramiz yüzünden halkın güvenini kaybettiklerine kendilerini inandırmışlardır. İçlerinde Halil Ramiz'in Demokrat Parti'nin casusu olduğunu düşünenler bile vardır. Halil Ramiz ise Millî Mücadele ruhuna ihanet edenler adına Mustafa Kemal'den utanır: "Büyük ve heybetli eserini ne hale soktuğumuzu görüyor musun?" (s.500) Halil Ramiz bu cümleyi bir Atatürk büstüne bakarken söylemiştir. Bu büstün "en hafif bir temasla kırılıp dökülürmesinden" endişe eder. Yakup Kadri sanki Atatürk büstlerine yıllar sonra hain ellerin saldıracaklarını hissetmiş gibidir.

Halil Ramiz, faal konumundan uzaklaştırılmış olmasına ve partidekilerin kitabına uydurulmuş bir ahlâkla lâf kalabalığından başka bir icratta bulunmadıklarını görmesine rağmen partiden ayrılmaz.

Cahit Halit de parti tartışmaları sırasında, Halil Ramiz gibi sistemi değil, onu yanlış kullananları kabahatli görür. Bürokratlar mevzuatın esiri haline gelmişlerdir. Cahit Halit, yıllarca "bu bürokratik kafanın baskısı altında" bunaldığını hisseder. Kendisi gibi pek çok enerji sahibi inkılâpçının aynı akıbete maruz kaldığını bilir.

Panorama'da 1938 öncesi ve sonrasında aydınların çeşitli fikirler arasında bocaladığı görülmektedir. Cahit Halit, Ahmet Nazmi, Namık Ahmet ve Neşet Sabit farklı siyasi ve sosyal ortamlarda farklı düşüncelerin temsilcileridir. Şartlar doğrultusunda siyasi ve sosyal konularıyla birlikte meselelere bakışları sürekli değişir. Zamanla inkılâpçı ruhları eski şiddetini kaybeder. Bu aydınlar, 1923'ten 1950'ye kadar geçen sürede Kurtuluş Savaşı'nda paylaştıkları ortak ruhtan uzaklaşırlar. Hepsi kendi çıkarını ön plâna alır. Fuat ise roman boyunca kimlik arayışı içindedir. Sonunda fikirleri tam olgunluğa erişir. Ancak kalemini kaba güce terk edince ilk zararı kendisi görür. Aydının katledilmesi, asıl mücadeleyi gerçekleştirecek olanın ortadan kaldırılmasıdır. Halil Ramiz ise şahsiyeti oturmuş, fikirlerinden asla taviz vermeyen tam bir entellektüeldir. Romanda Yakup Kadri'nin sözcülüğünü üstlenmiştir. Gelecekte ümitsiz olmasına rağmen yoluna devam eder. Fuat ve Halil Ramiz daima yalnızdırlar ve bunun trajedisini yaşarlar. Yazar aydın konusunu sadece sosyal ve siyasi boyutta ele almamış, aynı zamanda trajik bir boyutta işlemiştir.

1965 tarihine kadar milletvekilliği ve büyükelçilik görevleri de yaparak bizzat siyasetin içinde yer alan Yakup Kadri, *Panorama*'da bir romanın sınırları içinde dile getirdiği bu meselelerden vesika niteliği taşıyan bir hatıra kitabı olan *Politikada 45 Yıl'da* (1968) da bahsetmiştir²⁵. *Panorama* özellikle aydın vasıtasıyla, inkılâbın prensiplerini yerleştirmeye çalışırken uygulamadan kaynaklanan aksaklıkları ve Türkiye'yi bugün de tehdit eden irticayı işaret ederek 1950'ye kadar ki sosyal ve siyasi süreci ve bu süreç içinde aydınların bakışlarındaki farklılığı yansıtmaya bakımından çarpıcı bir örnektir.

²⁵ Uğurcan, S., "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hatıraları İle Romanları Arasındaki Münasebet", *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 205-218.